

ENDONEZYA

KADINLAR DİYARI

Anasoylu Minangkabau'lar

Mal varlığı anneden kız çocuklarına kalıyor. Soy, baba yerine anne üzerinden takip ediliyor ve evlenen erkek, evine taşındığı karısının ailesiyle yaşıyor. Dünyanın en büyük anasoylu topluluğu, aynı zamanda İslam dünyasının da tek örneği. Endonezya'nın Sumatra Adası'nda yaşayan Müslüman Minangkabau'lar, anasoylu toplumların gelenek ve kültürünü yaşıyor.

yazı ve fotoğraflar: SELCEN KÜÇÜKÜSTEL

☺
Bölgeye has ahşap bir tahlı deposunun önünde yürüyen Minangkabau kadınları geleneksel tören kıyafetlerini giymiş.

Şugai Tarab Köyü'nde kadınlar düğün hazırlığı için hep birlikte yemek yapıyor. Minangkabau geleneklerine göre erkek nikâhtan sonra kadının ailesinin evine yerleşiyor; düğün masraflarından gelinin ailesi sorumlu.

Sumatra Adası'nda piriç ana geçim kaynaklarından biri, hemen her ailenin piriç tarlası var. Piriç ekimi ve hasadı meşakkatli bir iş. Ekim öncesinde tarlaları ekime hazır hale getirirken pulmanları çekmek için öküzler kullanılıyor.

Pragaruyung Sarayı'nın bahçesindeki rangiang adı verilen tahıl ambarı Minangkabau toplumu arasında yaygın şekilde kullanılan modelin aynısı. Geleneksel evlerin bahçesinde bulunan ambar genellikle pirinç depolamak için kullanılıyor.

PADANG ŞEHRİNİN bilmediğim bir mahallesinde, daha önce internetten tanıştığımız ve beni bu şehirde iki gün ağırlayacak olan Sri ile buluşmayı kararlaştırdığımız noktada otururken siyah çarşafı bir kadın patenle bana doğru gülümseyerek sürmeye başlıyor. Bana mı bakıyor acaba diye anlamaya çalışırken yanıma kadar gelip duruyor ve sen Selcen olmalısın, diyor. Yüzümdeki şaşkın ifadeyi silmeye çalışarak gülüyorum: “Evet sen de Sri!” Birbirimize sarılıyoruz.

“Çocukları paten öğrenmeleri için buraya getirmiştin, istersen sen de gel dene ya da bizi izle, birazdan işimiz biter, hep beraber bir şeyler yemeğe gideriz” diyor.

Dünyanın en büyük anasoylu toplumu Minangkabau'lardan bir kadınla ilk kez tanışmam bu şekilde oluyor. Toplumun çoğunluğunun Müslüman olduğu ancak kadın soyunun dikkate alındığı anasoylu bu topraklarda beni nelerin beklediğini heyecanla hayal ederek Sri'nin peşine takılıyorum.

Endonezya'nın Sumatra Adası'nda yaşayan Minangkabau toplumu dünyadaki az sayıda kalmış anasoylu toplumlardan biri. Yani mal varlığı anneden kız çocuklarına kalıyor, soy baba yerine anne üzerinden takip ediliyor ve evlenen erkek karısının evine taşınıp onun ailesiyle birlikte yaşıyor. Bu durum halihazırda çoğunluğu ataerkil dünya düzeni için yeterince ilginç olmakla birlikte Minangkabau'ların İslam'a geçmiş olması durumu daha da çarpıcı kılıyor.

Sri ve iki erkek çocuğuyla dışarıda dolaşıp bir şeyler yedikten sonra eve gidiyoruz ve kocası Muhammed geç saatte eve geliyor. İkisi de üniversite mezunu, ilk evlendiklerinde köyde Sri'nin ailesinin evine taşınmışlar ancak daha sonra büyük şehre geldiklerinde çekirdek aile düzenine geçmişler. Geleneksel evliliklerde kadının rolünden ve karar alma konusunda baskınlığından bahseden Sri birkaç Minangkabau atasözünü aktarıyor ve bütün gece birlikte gülüyoruz: “Bir erkek karısının evinde misafirdir.” “Erkek ba-

☀ Minangkabau kültürü için düğün töreni çok önemli. Geleneksel kıyafetler giyen gelin ve damat yaklaşık üç gün süren kutlamalarda akrabalarıyla eğleniyor.

cağa düşmüş kül gibidir, gerekirse kolaylıkla üflenip gönderilebilir.”

Bunun tam tersi bir toplum düzeninden gelen bir kadın olarak daha ilk geceden hem çok eğleniyorum hem de burada çok ilginç şeylerle karşılaşacağımı anlıyorum. Gerçekten başka bir dünya düzenine gelmiş gibi hissediyorum kendimi. Sri ise şakalaşmamızın sonunda bugün eşiyile çoğu kararları birlikte aldıklarından ancak bir önceki neslin ya da günümüzde köylerde yaşayan ailelerden bazılarının anasoylu düzene sıkı şekilde uyduklarından bahsediyor.

Minangkabau toplumu için iki temel kod çok önemli: “Âdet” ve İslam. “Âdet” kavramı toplumun temelini oluşturan anasoylu düzeni ve ahlaki davranış biçimlerini anlatan karmaşık bir sistem, bir dünya görüşü. Konuştuğum herkes İslam öncesi dönemden beri süregelen “âdet” kavramından ve Minangkabau toplumunda bunun öneminden bahsediyor. Ancak âdet kurallarının bir kısmı İslam’ın kurallarıyla çelişiyor. Zaten bu çelişki yani İslam ve gelenek arasında zıtlıklar toplumun içindeki çatışma konularından birisi.

Ertesi gün dağ köylerini merak ettiğimi öğrenen Sri beni kız kardeşiyle birlikte köyde yaşayan ailesinin yanına gönderme işini organize ediyor ve Batusangkar yollarına düşüyoruz. Yeşil pirinç teraslarının arasında kıvrılan bozuk ve virajlı yollardan köye vardığımızda Sri’nin annesi bizi karşılıyor ve boynuz şeklindeki çatı yapısıyla geleneksel bir Minangkabau yapısı olan büyük evlerine davet ediyor. Mutfak alanına girdiğimizde içeride çoğunluğu yaşlı olmakla birlikte diğer yaş gruplarını da içeren birçok kadın bizi selamlıyor. Burası anasoylu düzenin sürdürüldüğü rumah gadang denilen geleneksel uzun evlerden birisi.

Minangkabau toplumunda “âdet” geleneğini sürdürmek için kadınların, ailelerinden kalan evlerinde kalmaları çok önemli. Geleneksel yapıya göre erkek çocuklar sünnet çağından sonra suaru denilen köyün dini merkezinde yaşamaya başlıyor ve biraz daha

Padang şehrinde yaşayan Sri şiddetli yağmur sonrasında arabasının sileceğini tamir etmeye çalışıyor. Sri ve eşi Minangkabau adetlerinden bazılarını hâlâ uygulasa bile artık modern zamanlara ayak uydurarak çekirdek aile düzeninde yaşıyor (altta).

Minangkabau köylerinin çoğunda boynuz şeklini andıran çatılarıyla ünlü rumah gadang adlı ahşap evler var. Bu uzun evlerin ön tarafının tamamını oluşturan büyük bir oda genellikle ortak kullanım alanı olarak işlev görüyor. Arkadaki küçük odalarsa evdeki kız çocukları ve aileleri için ayrılmış (sağda).

Pariangan Köyü'nde yaşayan kız kardeşler köyün en yaşlı kadınları. Eskiden geleneksel evlerinde geniş aileyi yöneten, kumaş üstüne gümüş işleme sanatının son temsilcileri olan bu kadınlar şimdi tüm çocuklarının şehre göçmesiyle birlikte evlerinde yalnız yaşıyorlar (sağda altta).

büyüdüklerinde köyün dışına gidip başka yerlerde yaşamaları için teşvik ediliyor. Böylece köyüne daha bilgili bir şekilde dönen erkek, bu süreçte evden uzak kalarak kız kardeşlerine de rakip olmamış oluyor. Geniş ailelerin bir arada yaşadığı bu evlerdeyse düzeni adını bir efsaneden almış ve günümüzde en yaşlı kız kardeşler için kullanılan bir terime dönüşmüş Bundo Kanduang sağlıyor. Ancak bu durum, evlerde hiç erkek olmadığı anlamına gelmiyor tabii. Evde kalan kız kardeşler evlendikleri zaman evin arka tarafındaki odalardan birisine eşleriyle birlikte yerleşiyor

yani damat karısının evine geliyor. Ancak karısının evine taşınan erkeğin evde pek söz hakkı yok çünkü erkeklerin hepsi karılarının evi yerine, kız kardeşlerinin evlerinde söz hakkına sahip. Yani Minangkabau toplumunda dayının yeri çok önemli. Bu durumu anlamakta biraz zorlandığım için Sri'nin annesi Suci'ye yemek yerken nasıl evlendiğini ve sistemin nasıl işlediğini soruyorum ve şu şekilde anlatıyor: "Bizim zamanımızda evlilikler genelde aileler tarafından ayarlanıyordu. Kadının ailesi çalışkan bir erkek bulmak ister, erkeğin ailesi oğullarına maddi olarak iyi baka-

bilecek bir aile. Biz de eşimle bu şekilde görücü usulüyle evlendik ve âdet olduğu üzere ailem onun ailesine iyi bir başlık parası ödedi. Bu şekilde bizim eve taşındı eşim ama sık sık kendi kız kardeşlerinin evine gidiyor gün içinde çünkü yeğenlerinden o sorumlu. Bizim çocuklarımızdan da benim erkek kardeşim sorumlu."

Aslında bu sistem yani bir erkeğin yeğenlerinden sorumlu olması Minangkabau toplumunun nasıl anasoylu düzene geçtikleri hakkındaki efsanenin ana konusu. Hikâyeye göre, Datuk Katumanggungan ve Datuk Perpatih nan Sebatang isimli iki erkek kardeş bir gemi yolculuğuna çıkmış. O zamana kadar mal varlığı babadan çocuklarına geçiyormuş. Yolculuk esnasında gemileri karaya oturmuş ve iki adam çocuklarıyla yeğenlerini çağırıp yardım istemiş. Ancak çocukları durumla ilgilenmezken ölmeyi bile göze alarak yardım eden sadece kız ve erkek yeğenleri olmuş. Onların ve ruhların yardımıyla gemi tekrar yüzmüş ve iki adam bundan sonra ödül olarak

mal varlığının çocuklar yerine yeğenlere geçmesine karar vermiş.

Daha sonra yemek boyunca evlilik törenlerinin nasıl olduğunu soruyorum ve anlattıkları gerçekten hem çok ilginç hem de inanması zor geliyor. Örneğin nikâh günü bizdekinin tam tersine kız tarafının yiyecekler, hediyeler ve çalgıcılarla birlikte damadın evine gidip hediyeleri teslim ettiklerini, damat için anlaşılan başlık parasını verdiklerini ve en son damadı kendi evlerine yani gelinin evine getirdiklerini öğreniyorum.

Ataerkil toplumlarda yaşayan bizler için inanması zor olsa da Minangkabau toplumunda sistem bu şekilde. Başlık parası ödenerek

Bukittingi'nin bir köyünde yaşayan Rahmah, geleneksel kanaviçe uygulamasıyla yaptığı masa örtülerini akrabalarına hediye ediyor (üstte).

Mal varlığının ve soyun anne üzerinden geçtiği Minangkabau düzeninde evlenen erkek karısının evine taşınıyor ve evde söz hakkı çok az. Ancak erkek aynı zamanda kendi kız kardeşlerinden ve yeğeninden sorumlu ve orada söz hakkı karısının evindekinden daha fazla (sağda üstte).

evlenen erkeğin karısının evinde söz hakkı yok denecek kadar az ancak kendi kız kardeşlerinin evinde durum böyle değil. İşte tam da bu nedenle bu tip toplumlara anaerkil yerine anasoylu deniliyor çünkü erkekler karar mekanizmasında ve toplumdaki yönetici pozisyonlarında gene oldukça aktif yani erk sahibi. Sadece karısı yerine kız kardeşinin evinde sözü geçiyor.

Daha netleştirmek gerekirse sistem şu şekilde işliyor; annenin yani en yaşlı kadının (Bundo Kanduang) erkek kardeşine mamak deniliyor. Ninik ise lider demek. Evi yöneten bu yaşlı kadın kardeşleri arasında ninik mamak ismi verilen bir erkeği seçiyor ve ninik mamak'ın kendi yeğenleri üzerinde söz hakkı var, yani evin saygı duyulan yöneticilerinden birisi. Kimi zaman bu ninik

Ancak dünyanın her yerinde olduğu gibi burada da modernleşme süreciyle birlikte sistem yavaş yavaş uygulamadan çıkıp daha çok politik bir kimlik haline gelmeye başlamış.

mamaklar arasından penghulus isimli erkek liderler seçiliyor ve bu kişi bir köyde otorite sahibi olabiliyor. Yani kısacası evde kadınlar söz sahibi olsa da köylerde asıl liderler genellikle yine erkekler. Cinsiyetler arasındaki rol dağılımında kadınlar genellikle mülk, ekonomi ve ayinlerdeki yemek işlerinden sorumluyken erkekler politik ve yönetsel işlerden so-

rumlu, köy meclisinde asıl onların sözü geçiyor.

Tabii bu, kadınların yönetimde söz hakkı olmadığı anlamına gelmiyor çünkü genellikle bir mesele köy meclisine taşınmadan önce erkeğin anasoylu akrabalarıyla tartışılıyor. Zaten âdete göre kadın ve erkeklerin ayrı görevleri olsa da iki taraf eşit. Ayrıca hepsinin ötesinde Minangkabau köylerinin çoğun-

da demokratik karar vermeye çok önem veriliyor.

Yönetimde erkeklerin söz sahibi olması bu topluma ve dünyanın diğer yerlerindeki benzer toplumlara anaerkil denmesini engellese de kadınların Minangkabau toplumundaki yüksek konumu, erk sahibi olup olmamalarından bağımsız olarak tartışmaz. Bunu kendi evinde söz sahibi olmalarının yanı sıra toplumdaki anasoyluluğu ya da kadının gücünü destekler nitelikteki birçok hikâyeden ve efsaneden de anlayabiliyoruz. Örneğin köylerde yaşlı kadınlar için kullanılan Bundo Kanduang ismi, zamanın krallarıyla yarışan, otorite ve güç sahibi mitik kraliçe Bundo

Kanduang'dan geliyor. Bir efsaneye göreyse Sabai adlı bir genç kız, erkek kardeşinin korkaklığı yüzünden babasını öldüren katili yüzleşme işini üstleniyor ve katili öldürüyor. Erkek kardeş korkakken Sabai cesaretli. Bu ve benzeri hikâyeler kadınların baskın rolünü topluma hep hatırlatıyor. Ayrıca köylerin çoğunda doğanın kaynağı güçlü mitolojik kadın kahramandan bahsedilen hikâyeler var. Örneğin evini bir yumurtanın içine yapmış, ormanda yaşayan ölümsüz kadın ya da yaban domuzlarının annesi olan ve insanları ormandaki tüm canlılara saygı gösterme konusunda zorlayan mitik kraliçe gibi.

Araştırmacılar ana soylu âdet geleneğinde doğanın çok önemli yeri olduğunun üzerinde duruyor. Bu görüşlere göre Minangkabau ana soylu âdet sistemi doğayı gözlemlemenin sonunda ortaya çıkmış bir sistem, ne de olsa doğadaki her şey dişiden doğuyor. Batusangkar'da konuştuğum erkeklerden birisi durumu bana şu şekilde açıklıyor: "Âdet çocuklarına en yakın olanın dişi olduğunu ve toplumu devam ettirenin de o olduğunu biliyor. Çünkü bir çocuğun babasının kim olduğunu her zaman bilmemiz mümkün değil ancak annesi her zaman belli. Dolayısıyla kim olduğu bilinmeyen bir baba çocuğuna bakamaz ancak eğer kadının elini güçlendirsek çocuklara her zaman bakılır. Aynı doğada olduğu gibi kadın neslin devamını sağlayan asıl kişi."

Kadına duyulan bu saygı ve erkeklerin evlendikleri zaman kız tarafının evinde çok söz sahibi olmadan yaşaması ister istemez erkeklerin bu konuda ne düşündüklerini merak etmeme neden oluyor. Acaba bu toplumda erkekler eziliyor diyebilir miyiz? Köyde Sri'nin babası

Ahmed amcaya şakayla karışık bu konuda ne düşündüğünü soruyorum. Evlenmek bir erkek için baskı altına girmek anlamına mı geliyor? Ahmed amca şu şekilde cevaplıyor: "Çoğu Minangkabau erkeği anasoylu bir toplumdaki gelmekten gurur duyar aslında. Evet evlendiğimiz zaman sorumluluklarımız bir nevi artıyor çünkü hem karımıza hem de kız kardeşimize karşı ayrı ayrı sorumluluklarımız oluyor. Bu ikisi arasında denge kurmak çok önemli. Gün içinde mutlaka kız kardeşimin evine de uğramam gerekiyor çünkü yeğenlerimden ben sorumluyum. Ancak evlendikten sonra kadının evine taşınmak ya da erken yaşta kendi evinden taşınmak çoğu erkek için gurur duyulacak bir şey. Erkekler her yerde yaşayabilir, kadınlar gibi bir eve ihtiyaçları yok dolayısıyla evi kadına bırakmak bence gurur duyulacak bir davranış."

Gerçekten de Sumatra'da kaldığım süre boyunca özellikle şehirlerde ana soylu (hatta onlar kendilerine anaerkil diyorlar) ol-

makla Minangkabau erkeklerinin çok gurur duyduğuna defalarca şahit oluyorum. İslam'ın gelişinden Hollanda sömürge dönemine ve en son Endonezya ulus kimliğinin empoze edilmesine kadar uzun bir süreç içinde tüm bu dış baskılara rağmen dünyanın ataerkil düzenine meydan okumuş Minangkabau insanları gerçekten de toplumlarından gurur duymakta haklı.

Ancak dünyanın her yerinde olduğu gibi burada da modernleşme süreciyle birlikte sistem yavaş yavaş uygulamadan çıkıp daha çok politik bir kimlik haline gelmeye başlamış. Şehirle yaşayan çiftlerin birçoğu çekirdek aileler halinde yaşıyor, dolayısıyla kadınların hakim olduğu geniş aileler artık sadece köylerde devam ediyor. Ayrıca daha önce bahsettiğim gibi İslam dininin etkisi de kimi aileler için bu geleneği tehdit eden başka bir unsur. Bu konuyu açtığım da çoğu insan âdet ve İslam arasında bir uyumsuzluk olmadığını söylese de, 19. yüzyılda tutucu İslamcı gruplarla Minangkabau elitleri arasında ciddi çatışmalar yaşanmış. Bugün ise hâlâ anasoylu miras sistemi devam etse de kadınların tamamen özgür olduklarını söylemek mümkün değil. Örneğin okulların çoğunda kız çocuklarının başını kapaması zorunlu. Hatta kadınların birçoğu bile kanun yoluyla zorunlu olmasa da bu kurala uymak zorunda hissediyor kendini.

Düğün hazırlıkları için bir araya gelen kadınlar geleneksel Minangkabau yemeklerini pişirirken bir yandan da şarkı söyleyip eğleniyor. Nikâh günü hazırladıkları bu yemeklerle gidip damadı evinden alacaklar (solda üstte).

Bukittinggi kasabasındaki okullardan birinin müdürü Sarizima, karma eğitimin yapıldığı okulda kız öğrencilerin ve kadın öğretmenlerin çoğunlukta olduğundan bahsediyor (solda).

Sumatra'da okulların birçoğunda dini eğitim de veriliyor ve kız çocukları başörtüsü takmak zorunda. Ancak kızların okula gitme oranı oldukça yüksek (üstte).

